

YÖRÜK “YÖRÜR MÜ?” YÖRÜK KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

“Do the Yörüks walk” An Essay On The Etymology Of The Word Yörük

Hayrettin Yiğit*

Öz

Orta Asya'dan yüzyıllar önce ayrılarak dünyanın dört bir tarafına göç eden Türk boylarından birçoğu, zaman içerisinde yerleşik hayata geçerken bazı boy ve aşiretler ise konar-göçer yaşamaya devam etmiştir. Bu konar-göçer hayat tarzını benimseyen Oğuz boylarının birçoğu Anadolu'da Kızılırmak yayının batısından İçel'i de içine alan çizginin batısında kalan bölgeler ile Rumeli topraklarına kadar gelmişler ve yaşamlarını tamamen hayvancılığa bağlı olarak kışın ovalarda yazın da yaylalarda sürdürmüşlerdir. Anadolu'da konar-göçer bu topluluklara Yörük-Türkmen adı verilmiştir. Sosyo-kültürel yaşantılarına bağlı olarak kullanılan *yörük* kelimesi tarihi belgelerde 14. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Kelime Anadolu ağızlarında *yogrük*, *yörügen yörük*, *yürük*, *yuvruk*, *yüğrük*, *yürük*, *yuvrük*, *yüyrük* gibi fonetik değişikliklere uğramıştır. Söyleyiş farklılıklarından dolayı *yörük* kelimesinin köken olarak *yori-*, *yürük*, *yüğrük* kelimelerinden hangisinden geldiği tartışmalara neden olmuş ve net bir sonuca varılmadığı görülmüştür. Makalede bu kelimelerin Türkçenin ilk eserlerinden itibaren kullanımı ve sözlüklerdeki anlamları verilerek genel bir kaniya varmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Konar-Göçer, Yörük, Yürük, Yügrük, Sözlük.

Abstract

While many of the Turkish tribes who migrated from Central Asia to many parts of the world centuries ago moved to settled life overtime, some tribes and clans continued to live nomadic life. Many of the Oghuz tribes who adopted this nomadic lifestyle came from the regions in the west of the Kızılırmak arc and the west of the line that included İçel in Anatolia to Rumeli lands and they continued their lives in the plains in winters and in the plateaus in summers completely depending on the animal husbandry. This nomadic community was named as Yörük-Türkmen in Anatolia. The word *yörük*, which is used in socio-cultural life, has been used in historical documents since 14th century. The word has been undergone phonetic changes such as *yogrük*, *yörügen yörük*, *yürük*, *yuvruk*, *yüğrük*, *yürük*, *yuvrük*, *yüyrük* in the Anatolian dialects. Because of the differences in articulation, the origin of the word *yörük* whether it was derived from the words *yori-*, *yürük* or *yüğrük* has resulted in controversy and no clear result has been found. In this article, it is aimed to make a general opinion by giving the meanings of these words in dictionaries and the use of these words from the first works of Turkish.

Key words: Nomad, Yörük, Yürük, Yügrük, Dictionary.

Giriş

Geleneksel kültürümüzde önemli bir yeri olan konar-göçerlik, coğrafi ve iklim şartlarının da etkisiyle genellikle hayvancılıkla uğraşan toplumlarda görülmektedir. Hayatlarının her alanını bu şartlara uygun hazırlayan bu göçerler, giyim kuşamlarından barındıkları çadırlara kadar yeni bir kültürün oluşmasına vesile olmuşlardır.

Türk milleti ilk anayurdu olan Orta Asya'dan yüzyıllar önce ayrılarak dünyanın dört bir tarafına göç etmiştir. Bu göçebe grupların bazıları zaman içerisinde yerleşik hayata geçerken bazıları göçebe yaşamaya devam etmişlerdir. Anadolu'ya kadar gelen topluluklar yine konar-göçer yaşamış ve Yörük/Türkmen adıyla hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Faruk Sümer, Türkmen adının ilk defa Orta Asya'da Müslümanlığı kabul eden ve Balasagun ile Mirki arasında yaşayan Türk kavmine verildiğini ve bundan sonra da Türkmen adının Maverünnahr Müslümanları arasında *Müslüman Türk* anlamında kullanılmaya başlandığını belirtmektedir (Sümer, 1992: 60).

Mehmet Eröz'e göre *Yörük*, Anadolu ve Rumeli'de göçebe hayatı yaşayan Türk kabilelerine verilen genel bir isim olmakla birlikte, geçimini tamamen hayvancılığa bağlı, kışın ovalarda yazın da yaylalarda geçiren konar-göçer Oğuz Türklerine verilen isimdir. Yörüklerin yayıldıkları sahalarda, Kızılırmak yayının batısından İçel'i de içine alan çizginin batısında kalan bölgeler ile Rumeli toprakları olarak tespit edilmiştir (Eröz, 1991: 23).

* Doktora Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ograsyiyigit@hotmail.com.

Bundan dolayı, Anadolu'nun batı bölgelerinde XVII. Yüzyıldan önce konar-göçerlik edenlere ve bunların kurdukları köylere *Yörük* ya *Yörük-köyü*, bahsedilen yüzyıldan sonra buralara gelen konar-göçerlere de *Türkmen* denmiştir (Gündüz, 1997: 38).

Anadolu'da aşiret, oymak ve boyların yerleşimlerinde genellikle 24 Oğuz boyunun ve alt gruplarının izleri tespit edilebilmektedir. Bu Oğuz boylarına mensup teşekküllerden bazılarının büyük federasyonlar oluşturdukları ve çeşitli adlar altında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde buldukları yerlere göre de isimler aldığı bilinmektedir (Türkdoğan, 1996: 20).

Türkmen aşiretlerine ve boylarına isim verilirken sosyo-kültürel yaşantılarına bağlı olarak isim verildiği görülmektedir. Buna göre Türkmen aşiretleri, boy beyi, kethüda adı, soylarının adı, yaşadıkları yerlerin adı, iktisadî ve bunun sonucu olarak besledikleri hayvanlar veya tarıma ait faaliyetleri gibi pek çok sebebe dayalı olarak ad almışlardır. Bunlar:

* Boy beyi: Halep Türkmenleri arasından İnal-oğlu Hamza Bey'den İnallu Boyu ve yine 1520 yılında Halep Türkmenleri arasında bulunan Gündüz-oğlu İbrahim Bey adından Gündüzlü Boyu...

* Soyadları: Avşar, Salur, Eymir...

* Kethüda adı: Halep Türkmenleri içindeki 1552-1570 tarihleri arasında zikredilen İsa Hacı-oğlu Veli Kethüda idaresindeki cemaat daha sonra İsa-Hacılı adıyla...

* Yaşadıkları yere göre: Naldöken Yörükleri, Kocacık Yörükleri, Halep Türkmenleri, Cemele Yörükleri gibi adlarla anılmışlardır (Şahin, 1987: 195-208).

Konar-göçer topluluklar olarak yaşayanlar için kullanılan Yörük teriminin kökeniyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Büyük Larousse'de *Yörük*; Orta, Güney ve Batı Anadolu ile Rumeli'de konar-göçer yaşamı sürdüren, Türkmen boylarından olan kimselere 14. yüzyılın sonlarından itibaren verilen bir ad olarak kaydedilmektedir (Büyük Larousse, 1992: 12602) Hilmi Dulkadir ise, asılları Orta Asya'ya dayanan Yörüklerin Anadolu'ya yürüyerek gelmelerinden dolayı adlarının *Yörük* kaldığını, fakat yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan insanlar için bu kelimenin farklı şekilde de adlandırıldığını söylemiştir (Dulkadir, 1987: 11-22). Sümer'e göre *Yörük* kelimesine ilk defa 1436 yılında yazılan Yazıcıoğlu Ali'nin Tarih-i Âl-i Selçuk adlı eserinde rastlanılmıştır. O, *Sahrâ-nişin ve göçkuncü, yani yaban yurtlu ve yörük* sözlerini kullanmıştır (Sümer, 1950: 518). Sümer, *Yörük* sözünün kesinlikle bir kavim, ulus (il) veya bir kabilenin adı olmadığını belirtmiştir. Kelimenin yapısında da işaret edildiği gibi, şimdi göçebe kelimesiyle anladığımız hayat tarzının kastedildiğini kaydetmiştir (Sümer, 1950: 551). Oğuz Aktan ise bir çalışmasında, "*Gıyasettin Keyhüsrev'in fetihleri sırasında (13. yüzyılda) yörük adına rastlarız. Isparta Eğirdir bölgesinde "İğdir Yörüğü" ile dolu olduğunu görürüz.*" demektedir (Aktan, 1996: 10). M. Cemiloğlu ise Türkmenlere, XV. yüzyıldan sonra yörük denildiğini ifade etmektedir (Cemiloğlu, 2002: 12). Salâhaddin Çetintürk de yörükler için XV. yüzyılda Fatih Kanunnameleri ile düzenlemeler yapıldığından bahsederken, kanunnameye girecek bir topluluğun çok daha önceden var olması gerektiğini savunmaktadır (Çetintürk, 1943). Fatih ve Kanuni döneminde *yörükler* hakkında çıkartılan kanunlarda *yörükler* için, *yörük taifesi yaylaklarına gelmekte ve gitmekte, oturmakta, lazım gelen yerde üç günden ziyade oturmayalar ve oturdukları vakit dahi kimseye zarar ve ziyan etmiyeler, ederlerse şer'i ile sabit olduktan sonra zararları tazmin ettirilir* hükmü yer almaktadır (Güngör, 1941: 40). Cevdet Türkay, *Yörük* kelimesinin iyi ve çabuk yürüyen, göçebe, Anadolu'nun çadırda oturan Türkmenleri, bir yerde yerleşmeyen göçebe halkı anlamlarına geldiğini, bunların, Anadolu'ya ve oradan Rumeli'ye yayılmış Türkmen toplulukları olduğunu ifade etmektedir (Türkay, 1979: 821).

Söyleyiş farklılıklarından dolayı yörük kelimesinin köken olarak *yorı-*, *yürük*, *yüğük* kelimelerinden hangisinden geldiği tartışmalara neden olmuş ve net bir sonuca varılmadığı görülmüştür. Makalede bu kelimelerin Türkçenin ilk eserlerinden itibaren kullanımı ve sözlüklerdeki anlamları verilerek genel bir kaniya varmak amaçlanmıştır.

Yörük Kelimesinin Anlam ve Yapı İncelemesi

Bazı araştırmacılar *yörük* yerine *yürük* kelimesini kullanmışlardır. Buna neden olarak da yürümek fiilinden türediğini iddia etmişlerdir (Güngör, 1941: 4). Mehmet Eröz *yörük* kelimesini *yürü-* fiilinden müştak bir isim olduğunu ve *yörük* yürüyen, bir yerde durmayan, göçkuncü, konar-göçer, göçebe olarak ifade etmiştir. *Yörüklük et-konar-göçer hayatı sürmek; yörüklüğü bırak-* "yörüklükten vazgeçip köye yerleşmek" ifadeleri de bu hususu göstermektedir. Diğer bir görüşün ise yürük kelimesinin aslının *yüğük* olduğunu, bu tabirin sıfat halinde *ileri, medenî, bilgili, cins ve saf* anlamlarına geldiği gibi halk arasında kabiliyetli, dirayetli, cesur anlamlarına da geldiğini ve Dinar Türkmenlerinde düğünlerde kullanılan odunu kesmek için gençlerin dağa gittiğini, odunu ilk getiren gence çeşitli hediyeler verildiğini ve bu oduna *Yüğük Odunu* (Eröz1967:122) adı verildiğini ifade etmiştir.

Muzaffer Ramazanoğlu Türkmenlerde bir aşiret, diğer bir aşiretin kendilerinden dirâyetli olduğunu ifade etmek için "*onlar bizden yüğükdür*" ifadesini kullandıklarını ve *yörük* kelimesinin de *yüğük* kelimesiyle aynı anlama gelecek şekilde Türkmenler arasında *cins, kabiliyetli, dirâyetli* (Ramazanoğlu, 1942) anlamlarında ifade edildiğini belirtmiştir.

Yörük, yürük, yüğük kelimelerinin Türkçenin dönemleri içerisinde sözlüklerde şu anlam ve yapıda kullanıldığı görülmektedir. Örneklerle Türkçe Sözlük'te *yörük* kelimesi; *hayvancılıkla geçinen, göçebe. Türkmen boyu ve boydan olan kimse* şeklinde tanımlanmış ve Müjân Cunbur'un Karacaoğlan/Şiirler eserinden bir alıntıyla tanıklanmıştır:

Baharın geldiğini nerden bilelim

Bir gül bitmiş, yapracığı düzgündür.

Esen sabâ zülûfünden tel alır

Deli gönül bir *yörüğe* vurgundur

(Örneklerle Türkçe Sözlük, 2004:3253)

Örneklerle Türkçe Sözlükte *yürük* kelimesi için *çok çabuk yürüyen, iyi yol alan; eskiden yeniçeriye katılan yaya asker* tanımı yapılmıştır.

**Yürük* at yemini arttırır (Bir işte üstün çaba gösterenler bunun semeresini alır).

**Yürük* ata kamçı olmaz (İşini çabukluk, yeterlilik ve hakkıyla yapan kişiyi sıkıştırmak olmaz).

* *Yürük* ata paha olmaz (İşini çabukluk, yeterlilik ve hakkıyla yapan kimsenin değeri çok büyüktür) söz öbekleri örnek olarak verilmiştir (Örneklerle Türkçe Sözlük, 2004: 3275).

Yüğük kelimesi, *hızlı giden, iyi koşan, süratli, yürük; çalışkan; çevik, güçlü* olarak tanımlanmış ve Örneklerle Türkçe Sözlükte F. Gözler'in *Yunustan Bugüne Türk Şiiri* adlı eserinden bir alıntıyla tanıklanmıştır.

Yüğüktür bizim atımız,

Yardan atlattı zatımız

Gurbet elde kıymatımız,

Ya bilinir, ya bilinmez.

(Örneklerle Türkçe Sözlük, 2004:3264)

Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde ise yüğrük kelimesinin farklı anlamlara geldiği görülmektedir. Bunlar:

1. *Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.*
2. *İyi yürüyen, koşan (at vb. için).*
3. *At yarışı, koşu*
4. *Hızlı akan.*
5. *Verimli, doğurgan.*
6. *İp, yün sarmak için dört ince çubuktan yapılan aygıt.*
7. *Okun korunması için kağına çakılan ağaç.*
8. *Sıpa. Kuyuksuz koyun. Çiftleşmiş hayvan.*
9. *Sancı.*
10. *Yılancık hastalığı.*
11. *Bağın bölümleri arasındaki aralık.*
12. *Çiftleşmek isteyen inek.*

13. *Vücudun herhangi bir yerinde, özellikle de kol ve bacaklarda şişmeyle ortaya çıkan bir hastalık* anlamlarında kullanılmıştır (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, 2004: 75).

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde *yüğrük* kelimesi *hızlı giden, çok koşan, işlek* anlamında kullanılmıştır. 14. yüzyıldan itibaren şu örnekler verilmiştir:

Dağda sekban anları nâgâh görür

Yüğrük itlere buları gösterir (Mantıkut Tayr, XIV: 147) (Tarama Sözlüğü, 1995: 4743).

Hazreti Hünkâr mübarek dest-i şeriflerin yukarı kaldırup eyitti: Atın *yüğrük* olsun, kılıcın keskin olsun (Bektaş, XV: 358).

Yüğrük atun kılıcuñ keskin didüm

Gâh tigin geh serhendin gösterür (Baki, XVI: 98) (Tarama Sözlüğü, 1995: 4743).

Ki yüzbin *yüğrügü* cömerd er ötdi

Bu meydan öndülün ol aldı gitdi (Muhibbî XVI) (Tarama Sözlüğü, 1995: 4743).

Gabain, Türkçenin ilk yazılı belgesi olan Orhun yazıtlarının gramerini de içine alan *Eski Türkçe'nin Grameri* adlı eserinde;

* *Yorı-yor-yorri-yuorri* kelimelerini *yürüme*;

* *Yüğrük, yügürük, yürük* kelimelerini *çabuk koşan*;

* *Yügürmek* kelimesini *çabuk koşmak*;

* *Yörüg, yörög* kelimesini ise *izah, tefsir, açıklama* şeklinde tanımlamıştır (Gabain, 1988: 312-313). Buradaki son örnek olan *yörüg, yörög*; *izah, tefsir, açıklama* yapı ve anlamının *yorum, yorumlamak* kelimelerinin de kökü olan *yor-* fiiliyle ilgili olduğu açıktır.

Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri* adlı eserinde;

* *Yorı-* fiilini *yürüme, ilerlemek gelişmek, yaşam,*

* *Yorit-* fiilini *yürütmek, ilerletmek, geliştirmek,*

* *Yüğü-* fiilini *koşmak, akmak,*

* *Yüğürtmek-* fiilini *dökmek akıtmak* şeklinde açıklamıştır (Tekin, 2016: 316).

Anda kalmışı yir sayu qop toru ölü *yoriyur* ertig (Orda, geri kalanınla her yere hep zayıflayarak, ölecek yürüyordun. < yori–yürümek (Tekin, 2016: 139)

Kuş oğlu uça aztı kiyik oğlu *yüğüri* aztı (Kuş yavrusu uçarak yolu kaybetti, geyik yavrusu da koşarak yolu kaybetti (Tekin, 2016: 159).

Kızıl kanım töküti kara tarım *yüğürti* işig küçüg bertim ök (Kızıl kanım döktürerek, kara terim akıtarak hizmet ettim (Tekin, 2016: 166).

Ahmet Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde;

* *Yorig* kelimesi *yürüyüş, yol, usül, tarz,*

* *Yorug* kelimesi *yürüme,*

* *Yorimak* kelimesi *yürümek, gitmek, hareket etmek,*

* *Yoritmak* kelimesi *yürütmek, işletmek,*

* *Yüğüruk-yüğüruk-yürük* kelimelerini çabuk koşan; *yüğü-* kelimesi ise *koşmak yürümek* anlamlarında kullanmıştır (Caferoğlu, 1968: 302-306).

Türk dilinin ilk sözlüğü ve ilk dilbilgisi kitabı olan *Divanü Lügat-it Türk'te* Kaşğarlı Mahmud,

* *Yörük* kelimesini *sözün gidişi, anlaşılışı,*

* *Söz yörüğü* kelimesini *söz gidişi, anlaşılışı* şeklinde tanımlarken,

* *Yürüğ* kelimesini “yüğüruk kelimesinin muhaffef şekli olup, sıfat” olarak ifade etmiştir. *Yüğüruk at* kelimesi *koşucu, geçici at*; Oğuzlarda, bilgin ve udumlu akıllı, erdemli kişilere yüğüruk bilge derler. *Yüğüruk*, “kabiliyetli, atak, iyi koşan” Meselâ, birbirini çekemeyen iki bilgin için şu sav (atasözü) kullanılır: taygan yüğürün tilkü sewmes = tilki, tazının yüğürünü sevmez" (DLT III, 175- 45) (Atalay, 1985: 15-18) açıklamasını yapmıştır.

Kuzey doğu Türkçesi içerisinde yer alan ve Karahanlı Türkçesinin devamı niteliğindeki Harezmi Türkçesi dönemi ürünlerinden olan Zemahşeri'nin yazdığı Mukaddimetü'l Edeb'te *yori-* fiili *yöri-* fiiline dönüşmüş ve bu fiilden de *yörici* “yürüyen”; *yörüt-* “yürütmek” kelimeleri türemiştir.

tiluv soñca *yörici* / timsal sûret / tîk ol avrat / tilk m. (149-5)

al -mutakallim söyleyici / adlaca *yöridi* geçeniñ evvelinde / (32-8) (Muhammad, 2014: 239)

Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı'nın hazırladığı Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde *yori-* ve *yüğü-* kelimeleri bu dönemin eserlerinde ne şekilde verildiği ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

* *Yori-*, *yir-*, *yiri-*, *yori-*, *yör-*, *yörü-*, *yüri-*, *yürü-* kelimeleri *yürümek* (BV,Gİ) anlamında kullanılmıştır.

* *Yörü* bar- *yürümek* (TZ); *yöri-* *yürünmek*; *yöriş* *yürüyüş*; *yörü-* *yürümek* (BV); *yörük* *tefsir*, *yorum* (İH); *yörüt-* *yürütmek* (BV) şeklinde eserlerde anlamları verilmiştir.

* *Yüğü* kelimesi *hızlı yürümek, koşmak* (CC, GT, Kİ, KK, MG, TZ); krş. *yüger*, *yügir* ise *zıplaya zıplaya koşmak* (İH); *çalışmak, çabalamak* (İM) anlamlarında Kıpçak eserlerinde kullanılmıştır.

* *Yüğür* kelimesinden türemiş olan *yüğürt* kelimesi *yürütmek koşturmak; yüğüruk, yüğüruk, yürük* kelimeleri *hızlı giden at* (RH); *yüğürlük* ise atlarda *hızlı koş*” anlamında (RH) eserlerde verilmiştir (Toparlı, 2007: 328).

Muharrem Güzeldir’in doktora tezi olan Abuşka Lügatinde *yoruş* kelimesi *sefer* anlamında kullanılmıştır.

Mevlana cami fevti(Li.1-127b) makalesinde gelir ki: Ebü Said Mirza evvel katla Şehruhhiyye Kurganı’n barıp kapadı ol *yoruşda* (Güzeldir, 2002: 500-503) örneğini vermiştir.

Tanzimat dönemini sözlüklerinden olan Şemseddin Sami’nin Kamus-ı Türki eserinde *yürük* kelimesinin anlamı sıfat olarak *çabuk ve iyi yürüyen, iyi yol alan* olarak tanımlanmış ve yürük at; yürük vapur örnekleri verilmiştir. İsim olarak *bir yerde durmayıp yürüyen halk, göçebe, bedevi, haymenişin aşiret*. Anadolu’da koyunları çok, bazı Türkmen aşâyirine tahsis olunmuştur. İkinci anlamı olarak *vaktiyle yeniçeriye redif olan yaya askeri bölükler* olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalarda sadece yürük kelimesinin anlamı verilerek hem sıfat hem de isim olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Sami, 2017: 1207).

Kelimelerin köken yapısını inceleyen etimolojik sözlüklerde, İsmet Zeki Eyüboğlu’nun etimolojik sözlüğünde *yürü-* fiili *devinmek, yürüyen, çalışan* anlamında *yür-* kökünden türediğini söyler. *Yür-* kökünün *yor-* biçiminde söylenişi olduğunu *yürü-/yörü-* bununda ağız değişikliği olduğunu ifade etmiştir. Türk dilinde ö/ü ya da ü/ö dönüşmesi sürekli, açıklamasını yapmıştır.

Yörük, konar-göçer bir Türk boyu, sürekli olarak dolaşması yürümesi, gezmesi nedeniyle *yör-ü-k* kelimesi *yür-ü-k* kelimesinden gelmiştir. *Yörük/* yürümekten *yüğüruk/ yör-ü-k* “yürüyen, dolaşan, konup göçen” anlamlarını vermiştir.

Eski Türkçede *yorımak* (yürümek) *yüğürmek* (koşmak) ö/ü dönüşmesiyle *yörük – yürük* günümüze gelişi *yorımak/ yürümek/ yürümek* dönüşmesinde o/ö/ü gelişi: *yor- yör-yür-*den *yorık/ yörük/ yürük* şeklinde etimolojik açılımını yaparak Toros yörelerinde bu adla anılan, bir Türk topluluğu, bir yerde uzun boylu oturmayıp, yazın başka kışın başka yere göçtüklerinden bu adı almışlardır şeklinde ifade etmiştir (Eyüboğlu, 2011: 85).

Yaşar Çağbayır’ın hazırladığı Ötüken Türkçe Sözlük’te *yörüğ* kelimesini *yör-mek >yör-üğ* şeklinde oluştuğunu ve Eski Türkçede, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğündeki tanımlarını vermiştir. *Yörüğ* kelimesinde *yörüğli* (yör-üğ-li, yör-üg-lüg) sıfat olarak kullanıldığını söylemiştir. Derleme sözlüğünde *yörüğen* (yörü-gen) kelimesinin sıfat olarak eline ayağına çabuk; çevik anlamında *yüğüruk* olarak kullanıldığını ifade etmiştir.

Yörük kelimesini eski Türkçe’de *yo-ru-mak / yörü-mek > yö-rü-k* şeklinde ayırdıktan sonra isimleştiğini ve anlamını “Anadolu ve Rumeli de yerleşik hayata geçmiş olan ve Manav adı verilen Türkmenlerden ayırmak için göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla geçinen Türklere 14.yüzyıldan itibaren verilen isim; (tamlayan olarak) yörüklerle ilgili olan; yörüklerle özgü olan; imparatorluk döneminde yeniçerilere katılan yaya askerlere verilen isim” olarak üç farklı tanımını yapmıştır.

* *Yörük-ğü* (eT. *Yo-ru-mak/ yörü-mek > yö-rü-k*) ağızlarda sıfat şeklinde göçebe, kaba kişi, dağlı

* *Yörük* (*yör-mek >yör-ük*) isim olarak rüya vb. için tabir, sözün gelişi, anlaşılışı.

* *Yörük –ğü* (*yö-rü-k/ yü-rü-k*) sıfat olarak eline ayağına çabuk, çevik, çalışan, güçlü, çok yürüyen, yürekli. (DS)

* *Yörük –ğü* (*Yörü-k*) yumuşak toprak, arabada, dingilin tekerlek kütük deliğine giren uçları (DS) anlamlarını da vermiştir.

* *Yorug* (*yor-mak* > *yoruğ*) isim olarak gidiş, yürüyüş, yürüme (EUTS) ikinci anlamı ise yol, usul (EUTS) olarak verilmiştir.

* *Yoruk* (*yori-mak*>*yoru-k*) eski Türkçe de isim olarak tabir etme, yorum (DLT); gidiş; huy (DLT) (Çağbayır, 2007: 5361-5373).

Tuncer Gülensoy'un Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'nde

* *Yüğrük* kelimesi *iyi yürüyen, iyi koşan, çalışkan, çevik, güçlü*

* *Yüğrük, yügürük* kelimeleri Eski Türkçede *süratle koşan* (EUTS,306), Osmanlı Türkçesinde *yüğrük* kelimesi *koşucu, geçici* olarak vermiştir. *Yüğrük* kelimesinin yapısını *yüg(ü)r-* (koşmak)+ (ü)k şeklinde ayırmıştır.

Yürük kelimesinin Divanü Lugat-it Türk Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü ve Osmanlı Türkçesindeki türevlerini ve anlamlarını verdikten sonra *yor-ı-* /*yori/ yürü/ yürü-k/ yürük* şeklinde günümüze geldiğini ifade etmiştir.

Gülensoy, *yörük* kelimesinin Çağdaş Türk Lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında yapısal değişikliklerini vermiştir. Çağdaş Türk Lehçelerinde yürü- fiili Y(>C,J) Ü(Ö>e,e)R-E(>İ)- değişimlerine uğrayarak

Özbek: *yur- yürümek,*

Bşk, TatK: *yor >yür,*

Türkmen: *yöre,*

Azerbaycan: *yeri,*

Kırgız: *cürü,*

Uygur: *jür-,*

Kazak: *jürü* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Kelimenin kullanım alanının genişlemesiyle birlikte yapısının da tamamen değiştiği görülmektedir.

Yüğrük kelimesi Çağdaş Türk Lehçelerinde Y(>c,çj)Ü(Ö)G(<Y,V)Ü(>i)R-değişimlerine uğramış ve

Yüvür- Türkmen,

Cügür, Çurko- Kırgız

Jügir-, Kazak,

Jügri- Uygur Türkçesinde kullanıldığı görülmüştür.

Gülensoy, Anadolu ağızlarında *yogrük, yörügen yörük, yürük, yuvruk, yüğrük, yürük, yuvruk, yüyrük* (DS4325) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir (Gülensoy, 2011: 1195-1196).

Sonuç

Makalede *Yörük* kelimesiyle bağlantılı olan *yori-, yürük, yüğrük* kelimelerinin anlamları ve etimolojik sözlüklerdeki kelime yapıları verilmiştir. Bu amaçla Türk edebiyatının ilk yazılı metinlerinden itibaren günümüze kadar yazılmış edebi metinler ve sözlükler taranmıştır.

Yörük, Türklerin Anadolu ve Rumeli'ye geldikten sonrada konar-göçer hayat tarzını benimseyerek geçimlerini hayvancılıkla sürdüren Oğuz boylarını ifade etmektedir. Eldeki yazılı belgelere göre 14.yüzyıldan itibaren Yörük-Türkmen adı verilen bu boylar Osmanlı

Devleti Anadolu’da iskân politikası uygulamasına rağmen bu hayat tarzından vazgeçmeyerek güney bölgelerde sayıları az olsa da yaşamlarını sürdürmektedir.

Yörük kelimesinin köken itibariyle *yörü-* ve *yüğü-* kelimelerinden geldiği düşünülmektedir. Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren *yori-* fiilinin *yori-> yörü-> yürü+k> yörü+k* şeklinde ifade edilmiş ve *yörü-* fiili olarak kullanılan kelimenin Anadolu sahasında yukarıda belirttiğimiz değişim içerisinde göçebe anlamına geldiği belirtilmektedir.

Yüğüruk kelimesi ise *yüg(ü)r- koşmak* anlamında daha sonra *yüğü-* > *yüğ (ü) r- (ü)+k* > *yürük* > *yörük* kelimesine dönüşerek *İyi yürüyen, koşan, güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk* anlamında sıfat olarak edebi eserlerde kullanılmıştır. Burada *yüğüruk* kelimesinin metinlerde sıfat olarak kullanılması kelimenin bir boy ismi olmayacağını düşünülebilir ancak metin ve sözlüklerde sıfat türünde kullanılan *yüğüruk* kelimesinin de cümlenin bağlamı içerisinde isimleşmesi ve farklı anlamlar yüklenmesi mümkün olduğu anlaşılmaktadır. *Yüğü-* ve *yori-* fiillerinin > *yürük* > *yörük* şeklinde hem isim hem de sıfat olarak günümüze kadar geldiği ve *yörük* kelimesi Anadolu ağızlarında fonetik değişikliklere uğrayarak *yogrük, yörügen yörük, yürük, yuvruk, yüğüruk, yürük, yuvruk, yürük* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Hareketli bir yaşam tarzına sahip olan Yörük-Türkmenleri zor doğa koşullarıyla mücadele ederken bir yandan bu koşullar sayesinde önemli meziyetler kazanmışlardır diğer yandan da bu zor koşullar onlarda farklı özelliklerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. *Yörük* kelimesinin kökeni olarak düşünülen fiillerden *yori-* fiilinin ilk eserlerde yürümek; *yüğü-* fiilinin ise koşmak anlamına geldiği, daha sonra da Anadolu’nun dört bir tarafına yayılan Türkmenler tarafından *yörük, yürük ve yüğüruk* kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı ve böylece “*yörük*” kelimesinin çokanlamlı bir kelime hâline geldiği söylenebilir.

Sonuç olarak *yörük* kelimesinin köken olarak *yori-* fiiline +k fiilden isim yapım eki alarak türemiş bir isim olduğu, zaman içerisinde de sözcüğün kullanım sıklığı arttıkça başka kavramların anlatımında da kullanılmaya başladığı ve çokanlamlı bir yapıya dönüşerek *yüğüruk* ve *yürük* kelimelerinin anlamlarını da kapsayacak şekilde hem isim hem sıfat olarak kullanıldığı kanaatine varılabilir.

Kısaltmalar

BV: Baytaratü’l-Vâzih

CC: Codex Cumanicus

DLT: Divan-ı Lügat-it Türk

DS: Derleme Sözlüğü

ET: Eski Türkçe

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

GT: Gülistan Tercümesi

İH: El-İdrâk Haşiyesi.

İM: İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâtîn

KB: Kutadgu Bilig

Kİ: Kitâbü’l-İdrâk Li-Lisâni’l-Etrâk

KK: El-Kavâninü’l-Külliyeye Li-Zapti’l-Lügati’t-Türkiye

MG: Münyetü’l-Guzât

RH: Kitâb Fî Riyâzâtî'l-Hayl

TZ: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Kaynakça

- Aktan, Oğuz. (1996). “Antalya çevresinde ve güney Anadolu'da depreşen, dinen, konar-göçer asabiyet”, Yörükler, Ankara: Kültür bakanlığı.
- Atalay, B. (1985). Divanü Lugat-İt Türk tercümesi, Ankara: TDK.
- Caferoğlu, A. (1968). Eski Uygur Türkçesi sözlüğü, Ankara: TDK.
- Cemiloğlu, M. (2002). Bursa dağ köylerinde Türkmen kültürü, Bursa: Bursa Uludağ, üniversitesi basımevi.
- Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe sözlük, İstanbul: Ötüken neşriyat.
- Çetintürk, S (1943). Osmanlı İmparatorluğu'nda yürük sınıfı ve hukuki statüleri, Ankara: A.Ü. *DTCF dergisi*, (109).
- Dulkadir, H. (1997). İçel'de son Yörükler Sarıkeçililer, İçel: İçel valiliği yay.
- Eröz, Mehmet (1967). "Türk köy sosyolojisi meseleleri Yörük-Türkmen köyleri", Türkiye *Harsi ve içtimai araştırmalar dergisi*, (81).
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). Türk dilinin etimoloji sözlüğü, İstanbul: Sosyal yay.
- Gülensoy, T. (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü c.2, S.1195-1196, Ankara: TDK.
- Gündüz, T. (1997). Anadolu'da Türkmen aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”, Ankara: Bilge yay.
- Güngör, K. (1941). “Cenubi Anadolu yörüklerinin etno-antropolojik tetkiki”, Ankara: Dil ve tarih coğrafya fakültesi antropoloji ve etnoloji enstitüsü neşriyatı.
- Güzeldir, M. (2002). Abuşka lügati (giriş-metin-dizin.)(Basılmamış doktora tezi), Erzurum: Atatürk üniversitesi.
- Büyük Larousse (1992). Yörük, c.24, , İstanbul: Milliyet yay.
- Muhammad, R. (2014). Zemahşeri mukaddimetül edeb eserinin Osmanlı Türkçesi ile tercümeli Tahran nüshası (Elif-Dal kısmı) (Giriş-dil özellikleri-transkripsiyonlu metin dizin). (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Yıldız teknik üniversitesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2004). Örnekleriyle Türkçe sözlük, İstanbul: MEB.
- Ramazanoğlu, M. (1942). Bir Kitâbiyât, Çığır mecmuası, (117).
- Sümer, F. (1949-1950). “16. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umumi bir bakış”, İ.Ü.İ.F. mecmuası, c.11, (1-4), s.502.509, İstanbul.
- , (1992). Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul: Türk dünyası araştırmaları vakfı yay.
- Şahin, İ. (1987). “Osmanlı devrinde konar-göçer aşiretlerin isim almalarına dair bazı mülahazalar”, İstanbul üniversitesi edebiyat fakültesi tarih enstitüsü dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu sayısı, s.195-208, İstanbul.
- Tekin, T. (2016). Orhon Türkçesi grameri, Ankara: TDK.
- Toparlı, R. & Vural, H. (2007). Kıpçak Türkçesi sözlüğü, Ankara: TDK.
- Türkay, C. (1979). Başbakanlık arşiv belgelerine göre Osmanlı imparatorluğunda oymak, aşiret ve cemaatler, İstanbul: Tercüman gazetesi yay.
- Türkdogan, O. (1996). “Anadolu'nun etnik yapısı, dünü ve bugünü”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (112).
- Sami, Ş. (2017). Kâmûs-ı Türkî (Latin harfleriyle) İstanbul: İdeal yay.
- Türk Dil Kurumu (1995). Tarama sözlüğü, Ankara: TDK.
- Üşenmez, E. (2006). Karahanlı Türkçesi sözlüğü. (Basılmamış yüksek lisans tezi) Kütahya: Dumlupınar üniversitesi.